

Փ Ո Թ Ո Ր Ի Կ Ը

Նաւը մոնչաց երկար ու ցաւագին, ծուխ ու մուր արձակեց դէպի վեր, ապա ընդհատ-ընդհատ տնքոցով առաջ շարժուեց դէպի ծովային փախչող հօրիզոնները: Նրա ցռուկի տակ պատառ-պատառ ալիքները մոմուում էին ծեծուող գաղանների պէս, գալարւում, փրփրում, իրար բաջջում, անօգուտ զայրոյթով իրար կրծոտում և ապա ոռնոցով ու հեծեծանքներով դուրս էին փախչում հակառակ կողմից: Նաւը շարունակում էր իր ընթացքը տարերային անհոգութեամբ, որպէս փշրող, կոյր ճակատագիր, անցնում էր յաղթանակով, բայց նոյնպէս տնքոցով ու հառաչանքով, որպէս ալիքները: Ծովի անհունութեան մէջ սկսուած մի խօլ պայքար էր այն, ուր յաղթողն ու պարտութիւն կրողը կարծես հաւասարապէս դժբախտ էին և չգիտէին՝ թէ ինչ են անում:

Եւ ավերք...

Հեռու, վաղորդեան մշուշի մէջ նրանք կամաց-կամաց մաշւում, լուծւում էին՝ ծառ ու թումբ, ժայռ ու բլուր մանրանում էին ու սպրդնում և ապա կամաց-կամաց թաղւում մի ամենակուլ անդունդի մէջ, որ մի աներևոյթ ձեռք շտապ-շտապ բաց էր անում մեր յետևում մեր թողած աշխարհը թազելու համար:

Եւ լաւ էր, որ այդպէս էր...

Զգիտեմ ինչ էին մտածում իմ ուղեկիցները, բայց ես փախչում էի այդ ավերից անէծքով ու զայրոյթով: Եւ նզովքի ու զայրոյթի արժանի ճրքան բան կար այնտեղ, Տէր Աստուած: Եւ գաղազուած, յաւիտենականա-

պէս դժգոհ դէմքեր, որոնք գազաններ են թագցնում իրանց յղկուած, փայլուն արտաքինի տակ, և շարունակ պահանջող, անողորմ աչքեր, ուր իմացականութիւնըն անգամ գիշատիչ է, և՛ արցունք, և՛ քրտինք, և՛ լափող խորոժակ ու անառակ քրքիջներ, տորուած մէջքեր, անյոյս ու անտէր գոյութիւններ, թունոտ, աւերիչ կրքերի ու փշրուած, տառապալից կեանքերի մի աշխարհ էր այն, որ թաղուում էր հսկայական անդունդի մէջ:

Նայում էի և գոհ էի, որ հորիզոնի տակ թաղուում են ասիերը, թաղուում է նզովուած աշխարհը, որից փախչում էր մեր նաւը:

Ամեն ինչ ծածկուեց, մնաց անորոշ հեռուն, ուր ամենքը դարձեալ մի բան էին փնդրում անթարթ հայեացքով: Եւ հեռուն աշնանային մռայլ երկինքն էր, որ ծարաւի հրէշի պէս կախուել էր լայնարձակ ծովի վըրայ՝ կարծես նրա ջրերը անյադօրէն ծծելու համար մինչև վերջին կաթիլը:

Ամպեր, ամպեր... մեծ ու փոքր, սև ու գորշ, նօթոտ ու խոժոռ, և ամենքը մռայլ, ամենքը լալկան, քաշքշուել էին իրարից, փաթաթուել, գրկուել էին իրար հետ, սողում էին ալիքների վրայից, լիզում էին նրանց փրփրուն բաշը կամ մեղմիւ փսփսում ծովի հետ՝ ասես որոճալով մի մութ բան ճամբորդների դէմ:

Նաւը մեծ էր, կուրծքը՝ յաղթ, կազմուածքը՝ կուռ, և ճակատը խրոխտ. նրա ամբողջ պատկերը մի ըմբոտ բան ունէր իր մէջ, որ հաւատ էր ներշնչում, բայց և այնպէս ամենքս ճնշուած էինք մի աներևոյթ բռնի տակ, ամենքս նրա հետ միասին խուլ տնքում էինք առանց իրար հաղորդելու մեր ներքին զգացմունքը: Մենք դադտնի կերպով ապրում էինք ծովի և նաւի մէջ կատարուող պայքարը, լսում, հասկանում էինք ամպերի սպառնալի փսփսոցը և անհանգիստ էինք ու ոչնչացած: Եւ այդ սնշութիւնը մեր խեղճութեան, մեր անզօրութեան վրայ իջնում էր բարձունքներից, անհասկանալի անհունից, որի մէջ դողում էինք: Լալկան ու

գորշ երկինքը բարդ-բարդ դիզել էր մեր գլխին իր ամպերը, սղմում էր մեզ ասես ալիքների տակ թաղելու համար։ Երկների բեռը մեզ ծանր էր դալիս, բայց նաև դնում էր ու տանում մեր ընկճուած ու թախծոտ գլուխները հեռու, հեռու...

Ամենքը տախտակամածի վրայ էին և կարծես մի մի բեռ էին տանում դէպի օտար հորիզոնները։ Նայում էի այդ քաբացած դէմքերին, և ինձ թւում էր թէ ամենքը փախել են ափերից լայնարձակ ծովում ցրելու իրանց հոգու անորոշ թախիծը։ Սակայն այս անհունու-թեան մէջ անգամ հոգին թեթևացնելու տեղ չկար, այստեղ էլ երկինքն էր սղմում, նրա զօրի տակ ծովն էր տնքում, և ալիքները հեկեկում էին ցաւով։

Անյոյս ու խաւարամած երկնքի տակ բոլորի դէմքերը կապարի գոյն էին ստացել, գորշ ալիքների մռայլ արտացոլումները խաղում էին նրանց վրայ, և մարդիկ շարունակում էին նայել դէպի հեռուն մեռելատիպ ու գինների պէս։ Ափերը թաղուեցին հորիզոնի տակ՝ տանելով իրանց հետ ծանօթ կեանքի պատկերները՝ հեռուն անորոշ էր ու մռայլ, երկինքն ու ծովը սպառնալից էին, և տախտակամածի վրայ կանգնած մարդիկ դժգոհ էին մի բանից, որ իրանք բացատրել չէին կարող։ Լուռ էին ամենքը և նայում էին մերթ դէպի երկինք, մերթ դէպի հեծեծող ալիքները և մեծաւ մասամբ այնտեղ, ուր ափերը կորան։

Ո՛րէն այդ ափերը... միթէ անկարելի էր նրանցից ազատուել, ո՞վ է մեր ճակատագիրը բեւեռել հողին, ո՞վ է մեր ճակատը կախել գետնին, բլթացրել մեր հայեացքը, մեր մտքի թևերը փետել։ Դժգոհ էի ափերից, տառապել էի այնտեղ, — միթէ ամենքն էլ չեն տառապում — անձկութեամբ էի սպասում այն վայրկեանին, երբ կը կարողանամ ազատուել նրանցից, տարուել լայնարձակ ջրերի վրայ, ուր անսանձ հովերն են խաղում և ալիքները մռմռում իրանց յաւետենական երգը։ Հոգիս տենչում էր մեծն ու անսահմանը, ուր ամեն ինչ, անգամ աւերմունքը գեղեցիկ է, այն՝ որ ափ չունի և ոչ

չափ. և այժմ վերստին ես նոյն ատելի ափերն էի փնդրում թախծոտ հայեացքով: Ես մենակ չէի, ամենքը դէպի այն կողմն էին նայում, ուր քիչ առաջ կորան ափերը յուզարկաւոր հանդիսաւորութեամբ:

Ես հաւատացած էի, թէ բոլոր իմ ուղեկիցներն էլ ինձ պէս են, ամենքն էլ խոյս են տուել ափերից նզովքով ու զայրոյթով և այժմ ցաւով են յիշում իրանց թողած վայրերը, անթարթ հայեացքով փնդրում են մի ծառ, մի շէնք, ծխի մի ոլորտ, որ կեանք ու աշխարհ յիշեցնէր: Յաւիտենապէս դժգոհ ու անիծուած ոգին էր մաս-մաս ապրում մեր մէջ, մենք փախչում էինք ո՛չ միայն ափերից, այլև մեզնից, իրարից և անկարող էինք ազատուել:

Ափերը, ափերը... մենք ամենքս մի աննիւթ թելով կապուած էինք նրանց հետ, մեր կարողութիւնից դուրս էր կտրտել այդ զարմանալի շղթան, որ օղակ-օղակ վիշապի պէս պարփակել էր մեր էութիւնը: Անգամ այս խենթ ծովի վրայ, ուր հողմերը սանձ չունին և ալիքները դադար, ուր ամեն ինչ յաւիտենական է և վրսեմ, անգամ այստեղ ափերը կարծես մեզ հետևում էին քայլառքայլ դարչանքով, ոճիրներով ու ախտերով բեռնաւորուած մի կարաւանի պէս: Անհունը երազելու փոխարէն մեր միտքը անդադար ծալում էր դէպի հողը, և մեր երևակայութիւնը ներքևում որսը փնդրող թռչնի պէս շարունակ դէպի հողն էր նայում, դէպի այն նզովուած ափերը, ուր արցունքն առատ է, ժպիտը գունատ և ցաւը միշտ խորունկ, ուր մի խօլ պայքարի մէջ մարդկային բիւրաւոր էակներ կրծոտում են իրար և ուր այնպէս դժբախտ են և՛ նրանք, որոնք յաղթում են, և՛ նրանք, որոնք չգիտեն՝ ինչ ասել է յաղթանակի հաճոյք:

Ափերը, նզովուած ափերը մեզ կաշկանդել էին նաև այս անհունութեան մէջ, մենք կարօտում, մենք փնդրում էինք նրանց, իրարից ծածուկ հառաչում էինք նրանց համար և դժգոհ էինք, որ կախուած ենք երկրն-

քի և ծովի մէջ, որ էլ չենք տեսնում մեր հայեացքը բթացնող, մեր երեւակայութիւնը խեղդող աշխարհը:

«Փախիր» ուր ուզում ես, դարձեալ ափ պէտք է դուրս գաս», մտածում էին ես մտախոհ քայլելով տախտակամածի վրայ յետ ու առաջ: Իմ ուշադրութիւնը գրաւեց մի փոքրիկ տասն~տասներկու տարեկան աղջիկ գունատ դէմքով, սև՝ ինչպէս ածուխ՝ աչքերով. նա յենուել էր նաւի եզրի վանդակապատին և անթարթ նայում էր դէպի վար՝ ասես աշխատելով դիտել սեփական պատկերը վճիտ ալիքների մէջ: Նրա գանգուր ու սև մազերը անխնամ ձևով կախկիւտուել էին ճակատի և դէմքի վրայ, նրանց հետ խաղում էր հովը, մերթ ցրիւ էր բերում, մերթ կրկին հաւաքում, բայց աղջկայ փոյթը չէր, նա շարունակում էր անփոյթ կերպով նայել ջրերին, մերթ ժպտում էր, մերթ մնում մտախոհ ու երազուն: Այդ փխրուն, վտիտ մարմինը, այդ սև ու գանգրահեր գլուխը, գունատ, անուշ դէմքը, երազուն աչքերը մի բան ունէին իրանց մէջ, որ այնպէս յիշեցնում էր ջրաշին ոգի: Թւում էր, թէ նա հէնց նոր դուրս է եկել ծովից և նայում է իր քոյրերին, ժպտում է նրանց: Ահա թէ ով էր անտարբեր դէպի ափերը, — մտածեցի ես. — ամբողջ օրը նաւում ենք, և նա քաղցրութեամբ ժպտում է ալիքներին. սև ու սպառնալի ամպերը կախուած են վերից, ալիքները մռմռում են ու փրփրում, նաւը տքնում է, բայց աղջիկը անհոգ կերպով նայում էր դէպի վար, ասես նա մի բան է տեսնում, որ մեզանից ոչոք չի տեսնում և ոչոք չի կարող հասկանալ:

Ես կամացուկ մօտեցայ, կանգնեցի նրա կողքին. նա գլուխը բարձրացրեց, փոքրիկ գունատ ձեռքով յետ տարաւ իր խոպուսները ու աչքերի հայեացքը մի վայրկեան յառեց ինձ վրայ և կրկին շարունակեց նայել դէպի վար. այնտեղ՝ վարում ալիքների փրփուրի մէջ մերթ ցոյց տալով իրանց ուռուցիկ մէջքերը և մերթ կորչելով ջրերի տակ՝ լողում էին բազմաթիւ մեծ ու փոքր ձկներ՝ նրանք աշխատում էին անպատ-

ճառ հասնել նաւին, քսուել նրա կողերին: Նրանց էր նայում երեխան ու զուարճանում:

—Տեսնում ես,—ասաց երեխան առանց վեր նայելու,—ինչ շատ են նրանք: Վաղուց է, ինչ վաղվղում են նաւի յետևից. նայիր՝ ինչպէս կոխկռտում են իրար, այ, այս մեծը միշտ ամենից առաջ է վազում, բոլորն էլ աշխատում են նաւի տակ մտնել, այդ ի՞նչ են փնդրում այդպէս:

—Ոչինչ, իմ փոքրիկ, նրանք բան չեն փնդրում, խաղում են ալիքների հետ:

—Ձէ, նրանք դալիս են մեզ հետ, ես ճանաչում եմ, վաղուց է, նայում եմ, միշտ դալիս են, գիտե՞ս մենք ո՛ր ենք դնում:

—Ո՞ր:

—Մենք դնում ենք երկիր, դուրս կը դանք Տրապիզոն, տառտ այնտեղ է, մեզ սպասում է, այս գիշեր կը հասնենք այնտեղ, յետոյ կ'երթանք երկիր, այ, ձըկներն էլ դալիս են մեզ հետ:

—Դուք դնում էք երկիր, ձկներն էլ դալիս են ձեզ հետ. բայց երբ դուք դուրս գաք ափը, ձկներն այնուամենայնիւ կը մնան ջրերում:

—Ինչո՞ւ համար են մնում ջրերում, չե՞ն մրսում և չե՞ն խեղդւում:

—Ձեն մրսում և չեն խեղդւում, ձկներն այդպէս են, այդ նրանց երկիրն է, այնտեղ նրանք լողում են, ազատ են, ուրախ են:

—Երկիր չէ, ծով է,—դժգոհ եղանակով ուղղեց ինձ երեխան.—երկիրը մերն է. գիտե՞ս՝ մեր երկիրը վաղուց չեմ տեսել:

—Շատ ես ուզում գնալ:

—Իսկի էլ չէ. հայրիկը ասում է՝ գնանք, և մենք դնում ենք, մայրիկն էլ է մեզ հետ, նա հիւսնոգ է, այ, այնտեղ պառկած է. տառտ կանչում է, մայրիկս ուզում է գնալ, շատ է ուզում, ես չեմ ուզում:

—Հապա դու ո՛ր կ'ուզես մնալ:

—Այստեղ, այ, այստեղ էլ լաւ է.—նա ձեռները
փռեց դէպի ծովը.—այսպէս գնանք, գնանք, գնանք...
մի լաւ տեղ, հեռու...

Երեխայի սե չաջերը վառուեցին, և գունատ դէմ-
քը մի փոքր կարմրեց։ Նա այժմ նայում էր ինձ և ըս-
պասում, թէ ես ինչ կ'ասեմ, որ նա չի ուզում գնալ
երկիր, այլ մի «լաւ տեղ», հեռու, հեռու, դէպի անծա-
նօթ հորիզոնները։

Ես լուռ էի։

—Դու ուր ես գնում,—յանկարծ դարձաւ նա ինձ։

—Ես... ես այնպէս, գնում եմ հեռու, այ, այն
կողմերը.—ես ձեռքս մեկնեցի դէպի մութ հորիզոնը։

Նա փնաց մտախոհ, կրկին գլուխը բաշ ձգեց և
և դարձեալ նայում էր ջրերին։

—Աստղիկ, այ Աստղիկ, լսուեց նաւի երրորդ կար-
գի տախտակամածից մի հաստ ու խռպոտ ձայն։

—Հայրիկս է կանչում,—պէտք համարեց բացատրել
Աստղիկը և շտապով գնաց դէպի հայրը։ Ես նայում էի
նրա դալար իրանին, նրա հողմածածան մաղբրին, տե-
սայ յետոյ, թէ ինչպէս հայրը բռնեց նրա ձեռքից, և
երկուսով միասին վար իջան դէպի նաւի խորքը։ Քա-
ռասունից անց մի մարդ էր Աստղիկի հայրը, հաստ
ընչացքներով, ածիլած երեսով և խոր ընկած այտերով։
Պա մի դէմք էր, ուր այնպէս որոշ կերպով դրուած էր
թափառական կեանքի կնիքը։ Նա էր, որ ուզում էր
փոքրիկ աղջկան երկիր տանել, յոգնած էր օտար եր-
կրնքի տակ և դադար ու հանգիստ էր ուզում երևի։
Ափերը, ափերն են քաշում, մտածում էի ես, սոսկումով,
ոճիրներով պղծուած ափերը։ Նաւը քրքրում էր ծովի
կուրծքը, ալիքները հեծեծում էին նրա տակ և հակա-
ռակ կողմից դուրս պրծնում նզովքով, ձկները շարունա-
կում էին վազել նրա յետևից՝ աշխատելով իրարից ա-
ռաջ անցնել։ Նայում էի և վերստին մտածում փոքրիկ
աղջկայ մասին, որ փախչում էր ափերից, որ կ'ուզէր
միշտ տարուել այս ձկների հետ հեռու, հեռու... Նրա

երազումն աչքերը, գունատ դէմքը, գանգրահեր գլուխը իմ աչքի առաջն էին. նա այժմ ապրում էր իմ հոգում, և ես ցաւում էի, որ չսղմեցի կրծքիս այն փոքրիկ դըլուխը, և պինդ պինդ-չհամբուրեցի այն երազուն աչքերը, ուր վառւում էր մի ըմբոստ տենչ: Ծովի աղջիկն էր նա:

Մութն ընկաւ. անաստղ, մռայլ մի դիշեր էր, որ իջաւ ծովի վրայ. սև երկինք և սև ծով գրկուեցին, և ոչ մէկը լուռ չէր, երկուսն էլ մոմուում էին, ներքևում անհանգիստ էին ալիքները և վերում քամիները: Եւ խաւարը անքուն հսկում էր նրանց վրայ. մէկ նաւն էր լուսաւոր. նրա բազմաթիւ ճրագները որպէս խաւարի մէջ թարթող աչքեր տարւում էին ջրերի վրայից վախալուկ, յուսահատ փայլով: Ծամբորդները մէկիկ-մէկիկ վար իջան տախտակամածից և թաղուեցին նաւասենեակների խորքում: Ես մնացի մենակ և ականջ էի դնում ալիքների ձայնին և կայմերի յուսահատ ճռռոցին: Ծովն ու երկինքը ապրում էին մի թափով, որի առաջ և՛ ես, և՛ իմ ուղեկիցները, և՛ մեր նաւն ամբողջ ոչնչութիւններ էինք: Եւ այն գիտակցութիւնը, թէ մենք բոլորս ոչինչ ենք ընութեան տուաջ, որ մենք միայն վայրկեաններ ենք տիեզերական ոյժերի յաւիտենականութեան հանդէպ, իմ հոգին համակեց մի խորունկ վշտով: Ինձ թւում էր, թէ ալիքներն ու քամիները իրանց անգաղժրում ու հզօր մռնչիւնով հեգնում էին մեզ, մեր եղկելի գոյութիւնը, որ տիեզերքի լայնութեան մէջ տեղ ու դադար չենք գտնում, փախչում ենք, փախչում և չենք աղատւում այս սև երկնքի պէս մեր գլխին կախուած սև ճակատագրից: Լինել այդքան չնչին և այդքան դժբախտ. ինչո՞ւ: Գլուխս ձեռքերիս մէջ առած և զոյգ արմունկներովս յենուած նաւի վանդակապատին՝ ես նայում էի դէպի խաւարը, և իմ հայեացքը թոյլ բազկով ձգուած նետի պէս չէր կարողանում պատռել դիշերային սևի թանձրութիւնը և մեր ճրագների լոյսի հետ մեռնում էր հէնց իմ ոտների տակ: Հոգիս էր միայն,

որ տարւում էր հեռու, հեռու և դարձեալ սաւառնում էր ծանօթ ափերի, ծանօթ պատկերներին վրայ։ Եւ նրանք բոլորը վհատեցուցիչ էին, ճնշող, ոչինչ լուսաւոր, ոչինչ մխիթարական։ Մէկը կամացուկ դիպաւ թւիս. կողքիս կանգնած էր փոքրիկ աղջիկը։

— Դու դեռ չեա քնել, իմ փոքրիկ։

— Ձէ, ես նայում էի հեռուն... մերոնք չեն քնել...

քունս չի տանում... շատ մութ է... յետոյ ջրերը այնպէս ձայն են հանում... մայրս էլ տնքում է շարունակ։

— Վախենում ես ջրերի ձայնից։

— Ձէ, չեմ վախում, ականջ եմ դնում. այնտեղ վարժապետին էլ էի ականջ դնում։

— Ի՞նչ վարժապետ։

— Ձեա ճանաչում մեր վարժապետին, նա մերոնց բաներ է պատմում, այ, նա այնտեղ է, — նա ցոյց տուեց տախտակամածի խորքը, — ականջ դիր։

Մենք լռեցինք երկուսս էլ. քամին մերթընդմերթ հասցնում էր մեր ականջին մէկ երկերուող ձայն, մերթ յատակ, մերթ խեղդուած և կոշտ, բայց միշտ լալկան ու ցաւոտ։ Ալիքների մռնչիւնի և հեծեծանքների մէջ այդ ձայնն իր առաձին տեղը, իր առանձին շեշտն ունէր, ուր աւելի ցաւ կար, քան այս խաւարի և այս սև գիշերուայ մէջ։

— Գիտեա ինչ, նա այնպիսի բաներ է պատմում... մարդու լացը գալիս է... մայրս էլ շարունակ տնքում է, միշտ հարցնում է, թէ երբ կը հասնենք... դու չգիտեա, մենք ե՞րբ կը հասնենք. տատս սպասում է։

— Վաղը առաւօտ դու կը հասնես քո տատին։

— Իսկ նաւը։

— Նա էլի կ'երթայ, կ'երթայ ծովերով հեռու ու հեռու։

— Դու էլ կ'երթաս։

— Հո, ես էլ կ'երթամ, քանի նաւը գնայ. կ'ուզես երթալ ինձ հետ։

— Կ'ուզեմ, ես շատ եմ ուզում այսպէս գնալ, բայց

մայրս... նա այնպէս տնջում է, ուղում է երկիր հասնել, և տատս սպասում է:

Քամին մեղմացաւ, ես այժմ որոշ ու յստակ լսում էի վարժապետի ձայնը. նա ինչ-որ պատմում էր, ինչ որ անիծում, և նրա խօսքերը ընկնում էին այրող կայծերի պէս, որոնցից կարծես խաւարն էր դողում: Դա մի ձայն էր, որ թափանցում էր մարդու հոգու խորքը, խառնում, քրքրում, ցաւեցնում էր և այնուամենայնիւ հաճելի էր լսել:

Իմ փոքրիկ ուղեկցուհու փոյթը չէր սակայն, նա վերստին կախել էր իր դանդաղահար դուլիւր վանդակապատից վար և նայում էր սև ջրերին, որոնք աղմկում էին նաւի տակ: Ըստ երևոյթին նա բոլորովին ուրիշ բան էր մտածում:

—Աստղիկ, այ Աստղիկ, — լսուեցնոյն խուպոտ ձայնը: Աղջիկը ցնցուեց:

—Հայրս դարձեալ կանչում է,—ասաց նա վհատ ձայնով,—ես դնում եմ. տես՝ վարժապետն ինչպէս է պատմում, էլի այնպիսի բաներ է ասում, մարդ դողում է, քաւելացրեց նա և շտապով ծածկուեց իմ աչքից:

Ես քայլեցի նրա յետևից, դնացի այնտեղ, ուր լրսւում էր վարժապետի ձայնը: Թուով տասն-տասնհինգ տղամարդ, հասակաւոր, ջահիլ, մուսլ դէմքերով, դըլուխները կրծքներին քաշած կամ իրար կողքի, իրար վրայ թեք ընկած, նստած էին տախտակամածի վրայ իրանց այլանդակ կապոցների ու բեռների մէջ: Նրանց կենտրոնում մի բարձր կապոցի վրայ աղօտ կերպով ծրագրւում էր մի ուրիշը, որ ըստ երևոյթին երկար բաղուկներ ունէր և նոյնպիսի ոտներ, որ նա երկուտակ ծալել էր, ծնկները դուրս ցցած: Դէմքի դժագրութիւնը շատ որոշ չէր, նկատւում էր միայն երկար սրածայր միջուկ, և աչքերի վրայ ամպի պէս իջնող թաւ յոնքերը, որ այնպէս մուսլ տեսք էին տալիս նրան: Առանց մօտիկից ծանօթ լինելու կարելի էր ասել, որ նա մէկն էր այն թափառական, անհանգիստ գոյութիւններից,

արանց հայրենիքը կապուած էիր անց կրօնակներին, և որոնք կարծես քամիներից են հարցնում իրանց կեանքի անվերջ ճանապարհը:

—Քրօնքներն չի տանում, ասան, վարժապետ, օղորմի բո հօրը,—կրկնում էր բաղմութիւնից մէկնումէկը ամեն անգամ, երբ վարժապետը յոգնած կամ ճանճրացած, հանդարտութեամբ քաշում էր իր չոր ծնկների վրայ երկար, մինչև գետինը հասնող վերարկուի փէշերը, ձեռքերը խաշում կրծքին և դուրսը բաշ ձգած լուռ թաղում էր խոհերի մէջ:

—Ասան, վարժապետ, օճֆ...

Նւ վարժապետը վերստին սկսում էր.

«Նո վնդրում էի բեկորները, իսկ նրանք շատ հեռու են ընկել իրարից և ամենը մոռուռ են քամում, ամենքից վշտի մուխ է բարձրանում պալան-պալան: Նս միշտ տեսնում էի այդ մուխը, ուր և լինէր, որ հօրի-ղօնի, որ երկնքի տակ ասես, ես նրան ճանաչում էի. նրա դալարներն աւելի շատ են, ինչպէս ցաւած աղիքներ, գոյնն աւելի սև է:

«Նս վնդրում էի բեկորները և միշտ գտնում էի նրանց: Նս խօսում էի նրանց ականջին, ժպտում կամ լալիս էի նրանց հետ: Նւ որքան շատ են, Տէր Աստուած և ուրեր են ընկել: Նս ուրեր եղայ...

«Ճանապարհների բոցոտ արևը իր կիզիչ շնչով որքան է լիզել այս խեղճ դանդա. լեռներում ու ձորերում, ծովերի վրայ և մեծ ճանապարհներում քամիները որքան են ծեծել այս խեղճ թիկունքս: Թիւերս բեռ դարձան յոգնած ուսերիս և մարմինս ծանր էր դալիս տառապած ոտներիս, բայց ես քայլեցի, քայլեցի բեկորների յետևից: Նւ ամեն տեղ նոյնն էր աշխարհը, եղբայրներ վայ յաղթուածին, վայ անդօրին:

«Ճակատս մոխիրների մէջ մաշուեց, և ոտներս մեծ ճանապարհների քարերի մէջ փշրուեցին, երբէք միևնոյն տեղում այս դժբախտ դուրսս երկու անգամ չհանգըստացաւ, և երբէք արևի առաջին շողը միևնոյն հօրիզո-

նի տակ երկու անգամ իմ աչքերին չփայլեց Բոլոր գիշերներն իրանց խաւարն ունին, բոլոր երկինքները նոյն աստղերը կամ նոյն ամպերը, և բոլոր հորիզոնների տակ մարդիկ նոյն են. ոճիրները նրանց հետ են ծնուած, և աստերը նրանց եղբայրներն են. Տօթ գիշերներին պապակած օձերը կողք-կողքի են սողում լիզելու համար ցօղից խոնաւացած խոտերը, ցուրտ ձմրանը նրանք իրար գալարուած են պառկում հողի տակ. մրրիկի ժամանակ սոված գայլերն ու բորենիները ձիւն ցանելով իրանց շուրջը միասին են դուրս գալիս որս ճանկելու, գիշակերները միասին են քրքրում մեծ անապատում ընկած ուղտերի դիակները, բամիւները մէկտեղ են մռնչում ժայռերի կատարներին և այրերում, ալիքները եղբօր պէս են հեծեծում փոթորիկների տակ, բայց մարդիկ ամեն տեղ կրծոտում են իրար ատամներով, կատաղութեամբ թաղում են իրար կոկորդի մէջ ոսկրոտ մատները և հրճում ու քրքում են նմանի անկման առաջ. ես ձեզ ասում եմ, ամեն տեղ նոյնն է աշխարհը, եղբայրներ, վայ յայթուածին, վայ անգորին:

«Եւ գիշերները օտարի՜ դռներում... ես սողում էի մեղմիւ, վախով, վիրաւորանքի և անարգանքի երկիւղով. չէ՞ որ տներում սովորաբար մարդիկ են ապրում, որոնք կծել գիտեն: Սողում էի անձրևի ու ձիւնի տակ, թրջուած, դողալով ու դժբաղդ, և ատամներս զարկում էին իրար ցրտից, ես հեծեծում էի պատերի տակ՝ թափառական բամու հետ միասին, որ նոյնպէս մի ճեղք էր փնդրում ներս սողալու համար: Եւ դռները փակւում էին իմ առաջ: Այն ժամանակ ես ընտրում էի կորած-մոլորուած խրճիթները, ուր աղօտ ճրագը հազիւ էր պլպլում, ուր կեանքը խեղճութեան բռնի տակ հազիւ էր համարձակւում մեղմիւ հեալ: Այնտեղ էի ապաստան դռնում, ուր զեղխութիւնը անգթութեան հետ թունաւոր օձի պէս չէին գալարուել անհիւրընկալ շեմքի տակ: Եւ կծկում էի մինչև լոյս, ապա կրկին քայլում դէպի նորանոր հորիզոններ, ուր բեկորներն էին

դադար առել և ուր մխում էր նրանց ցաւը: Է՛հ, ինչե՛ր տեսայ, մի օր բանտում ես լսում էի, թէ ինչպէս հարեաւն սենեակում մի կին երկունքով բռնուած, անճար ու մենակ, մոնչում էր ցաւից, անիծում էր իր արդանդի պտուղը, և՛ երկինքը, և՛ աշխարհը, եղունգներով չանդռտում էր պատերը՝ կարծես իր գլխին փուլ բերելու համար: Եւ նրա աղաղակը լսում էր ինչպէս անդունդներից, խուլ, ցաւադին, և այն ո՛չ թէ մարդկային կոկորդից էր դուրս գալիս, այլ թւում էր, թէ բաց կրծքի մէջ պատառուած սիրտն էր ճշում: Սոսկումից ու ցաւից մաղերս դիզանում էին, և ես գլուխս պատերին էի զարկում, որ գանդս փշուրի, այդ աղաղակները չլսեմ: Յետոյ ամեն ինչ լռեց. տարաբախտ մայրը մեռած երեխայ ծնեց ու մեռաւ: Է՛հ, եղբայրներ, հաւատացէ՛ք ինձ, աշխարհն ամեն տեղ նոյնն է, վա՛յ յաղթութեան: Թունոտ հոգիներ, քար սրտեր, ախտեր ու ոճիրներ, և այս բոլորի վրայ մի կոկիկ փայլուն դիմակ, որ ժպտում է, ժպտում և խածնում: Գնում էք, լաւ էք անում, որ գնում էք, թող ես միայն թափառեմ:»

Ես այլ ևս չէի լսում նրան. այդ ձայնը, այդ տարաբախտ կնոջ պատմութիւնը իմ մէջ յարուցեց հազար ու մի վերյուշեր, մի ամբողջ կեանք ազօտ, մշուշապատ պատկերներով ցցուեց իմ առաջ: Այդ մարդը, այդ տարօրինակ, կէս-խենթ, կէս-փիլիսոփա այդ վարժապետը ինձ օտար, անծանօթ չէր թւում: Ո՛րք եմ տեսել և երբե՛նա վերսկսեց իր թափառական կեանքի արկածներով հարուստ պատմութիւնը, իսկ ես փորփրում էի անցեալս, վնդրում էի անցքեր, յիշողութիւններ, որոնց հետ այս երկարահասակ, նիհար մարդու պատկերը կապուած լինէր: «Դէրվիշ, դէրվիշ», այս բառը յանկարծ մեխի պէս ցցուեց գլխումս, և ես սկսեցի անդադար կրկնել մտքումս, և նրա հետ անջնական յուշեր պաշարեցին ուղեղս. «դէրվիշ, դէրվիշ», սա անշուշտ նա է, նոյն հասակը, նոյն միրուքը անխնամ ու երկար, նոյն չորացած ձեռները, որոնք անդադար քաշքշում են երկար

Հերարիուի փէշերը: Դէրվիշ, նա թափառում էր գիւղերում, դժբախտ ու մռայլ, յաճախ քաղցած ու անապաստան, պատմում էր արկածներ, անօրինակ ու սարսափելի, և միշտ ասում էր, թէ ինքը փնդրում է «բեկորները» մեծ մարմնի: Մարդիկ լսում էին, գլուխները թափահարում, և բոլորն, ինչ նա ասում էր, համարում էին խենթի զառանցանք կամ մտացածին: Ե՛ւ այդ կնոջ պատմութիւնը, և՛ դրա նմանները նա քանի՛ անգամ էր պատմել: Անուն չունէր, թափառական կեանքը նրան կնքել էր «դէրվիշ» անունով, և այդպէս էլ սիրում էր ինքնիրան կոչել:

Եւ մի օր, մի անիծուած օր, ես իմացայ փորձով, թէ ճրջան ճշմարտութիւն կայ այդ անօրինակ մարդիկ սարսափելի պատմութիւնների մէջ:

Ա. ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

(Գլ շարունակով)